

KALKINMA PLANLARINDA KADIN: AMAÇ MI? ARAÇ MI?

Seda TEKELİ*

Duru ŞAHYAR AKDEMİR**

Öz

Her ne kadar gündeme gelişi iktisadi konular çerçevesinde olsa da kalkınma kavramı ve sürdürülebilir kalkınma hedefi günümüzde çok boyutlu bir konu haline almıştır. Sürdürülebilir kalkınma, kalkınma konusunun tek boyutlu olarak ele alınması neticesinde ortaya çıkan sorunların bertaraf edilebilmesi için önerilen ve kalkınmanın sürekliliği, devamlılığı anlamına gelen bir kavramdır. Kalkınmanın sürdürülebilir bir şekilde devam etmesi birçok unsura bağlıdır. Birleşmiş Milletler tarafından sürdürülebilir kalkınma hedefleri kısaca 17 başlık altında toplanmaktadır. Bu başlıklar, alt başlıkları ile birlikte incelendiğinde söz konusu hedeflere ulaşmak için dezavantajlı grup olarak kadınlar lehine hak temelli sosyal politika uygulamalarının önemi görülmektedir. Çalışma kalkınma ve kadın ilişkisine hak temelli yaklaşmaktadır. Bu bağlamda kalkınma planlarına ait belgeler “kadın” anahtar sözcüğü özelinde taranmıştır. Araştırma sonucunda “kadın” konusunun kalkınma planlarında cinsiyete dayalı eşitsizlik, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, ücretsiz aile işçiliği ile aile ve çocuk bakım sorumluluğunun ötesine geçememiş olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak kadın, kalkınmaya ulaşmada bir araç olarak konumlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Kalkınma Planları, Kadın, Sosyal Politika, Kamu Yönetimi

* Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, sakyalcin@anadolu.edu.tr, Eskişehir/Türkiye

** Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, dsakdemir@anadolu.edu.tr, Eskişehir/Türkiye

WOMAN IN DEVELOPMENT PLANS: AN AIM OR A TOOL?

Abstract

Although it was brought to the agenda within the framework of economic issues, the concept of development and the goal of sustainable development have become a multidimensional issue today. Sustainable development is a concept proposed to eliminate the problems that arise as a result of the one-dimensional approach to development. The sustainable development means continuity of development. Sustainable development depends on many factors. The United Nations lists the sustainable development goals under 17 headings. When these titles are examined together with their sub-titles, the importance of rights-based social policy practices for women as an disadvantaged groups is understood. The study examines the relationship between development and women on the basis of rights. In this context, the documents of the development plans were scanned with the keyword "women". In development plans, it has been seen that the issue of "women" is handled within the scope of gender-based inequality, gender-based discrimination, unpaid family labor and family and child care responsibility. As a result, women used it as a tool to achieve sustainable development.

Keywords: *Development, Development Plans, Disadvantaged Groups, Social Policy, Public Administration*

1. GİRİŞ

Kalkınma kavramı, önüne “sürdürülebilir” sıfatını almakla hak taşıyıcısı olarak bugünün insanların yanında gelecek kuşakları da içerecek bir tamlama haline dönüşmüştür. Sürdürülebilir kalkınma hem bugünün hem de yarının yurttaşlarının temel haklara erişimlerinin garantisidir. 1990’lı yıllarda gündeme gelen “sürdürülebilir kalkınma” bir kalkınma modeli olarak ele alınmakta ve uluslararası alanda hareketlilik gösteren birçok örgüt tarafından da çalışmalarının merkezine yerleştirilmektedir. Bu örgütlerden biri de Birleşmiş Milletler (BM) Örgütüdür. BM bünyesinde geliştirilen ve “küresel hedefler” olarak da adlandırılan sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden bazıları “yoksulluğa son”, “açlığa son”, “toplumsal cinsiyet eşitliği”, “eşitsizliklerin azaltılması”, “iklim eylemi” olarak sıralanabilir. Bu hedeflere de bakıldığında BM tarafından ortaya konulan sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin doğrudan ve dolaylı olarak dezavantajlı gruplarla ilgili olduğu görülmektedir. Dezavantajlı olma durumu, bu durumu ortadan kaldıracak politikaları zorunlu hale getirmesi bakımından sosyal politika konusudur. Diğer yandan, kişilerin neden dezavantajlı oldukları farklı görüşleri ortaya çıkarmaktadır. Kişi dezavantajlı olduğu için mi haklarına erişememektedir? Yoksa kişi haklarına erişemediği için mi dezavantajlıdır? Her iki durumda da ortaya bir insan hakkı sorunu çıkmaktadır. Çünkü dezavantajlı olan kişi temel haklarına erişim sağlayamamaktadır. Bu erişimin sağlanması da hak temelli politikaları gündeme getirmektedir.

Diğer taraftan kalkınma planları, Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanmakta olan ve ilgili dönem içinde ulaşılması hedeflenen standartlara yer verilen kamu politikası dokümanlardır. 1963 yılından bu yana yayınlanmakta olan planlarda döneme ait sorunların neler olduğu ve bu sorunların ortadan kaldırılmasında ne tür çalışmaların yapılacağına planlaması yer almaktadır. Bu doğrultuda

kalkınma planları bizlere hem o döneme özgü sorunların neler olduğunu hem de bu sorunlara kamu yönetiminin ne şekilde yaklaştığını göstermektedir.

Bu çerçevede çalışmada sürdürülebilir kalkınmaya dair ortaya konulan hedefler hak temelli sosyal politika uygulamaları ile birlikte kadın özelinde ele alınacaktır. Çalışma kapsamında kullanılan araştırma yönteminin anlatılması sonrasında kadın ve kalkınma konusu ele alınacaktır. Uluslararası alanda ortaya çıkan belgelerden de söz edilecek bu bölümün ardından kalkınma planları özelinde dezavantajlı grup olarak kadın konusu incelenecektir. Planlarda söz konusu gruba yönelik geliştirilen politika uygulamaları analiz edilecektir. Çalışmanın son kısmında ise analizler sonucunda ele edilen veriler yorumlanacak ve öneriler sunulacaktır. Bu bağlamda çalışmada kadın ve kalkınma planları konusu hem insan hakları hem de sosyal politika çerçevesinde ele alındığından, çalışmanın alan yazındaki bir boşluğu dolduracağı düşünülmüştür.

2. YÖNTEM

Çalışmada, kalkınma planlarında kadın sorunsalı nitel araştırma yöntemlerinden doküman (belge) incelemesi veri toplama tekniği kullanılarak araştırılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2006)'ya göre, doküman (belge) incelemesi tekniği derinlemesine görüşme ve gözlem yapmanın olanaklı olmadığı durumlarda tercih edilen bir yöntemdir ve yöntem kapsamında yazılı bilgi içeren doküman ya da dokümanlar çalışmanın amacı kapsamında titizlikle ve belirli bir sistematik içerisinde ayrıntılı olarak analiz edilmektedir.

Diğer bir ifadeyle doküman incelemesi tekniği, basılı ya da elektronik ayrımı olmaksızın tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir (Kıral, 2020: 15). Bu bağlamda çalışmanın veri kaynaklarını 1963-2023 yılları arasındaki kırk yıllık dönemi kapsayan on bir beş yıllık kalkınma planı oluşturmaktadır. Veriler, betimleme, analiz ve yorumlama olmak üzere üç

aşamada analiz edilmiştir. Dezavantajlı gruplar içerisinde kadının kalkınma planlarında konumu ve hangi yönlerden ele alındığı tespit edilmiştir.

Bu çerçevede çalışmanın temel araştırma soruları şöyle ifade edilebilir: Kadınların sürdürülebilir kalkınma açısından önemli bir faktör olarak görülmesi kalkınma planlarında ne şekilde yer alıyor? Kadınların hak temelli sorunlarının çözülmesi için temel kamu politika belgelerine yansıyan planlamalar nelerdir?

3. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) BELGELERİ ÖZELİNDE KALKINMA VE KADIN

2019 yılında New York'ta gerçekleşen "İklim Eylemi Zirvesi"nde sarf edilen en unutulmaz mesaj hiç kuşkusuz Greta Thunberg tarafından verilmişti: "*Burada dikiliyor olmamam lazım. Okyanusun diğer tarafında, okulumda olmam gerekiyor...İnsanlar ölüyor. Bütün ekosistem çöküyor. Kitlese bir yok oluşun başlangıcındayız. Sizin tek konuştuğunuz şey ise para ve ekonomik büyümenin sonsuza kadar devam edeceğine dair bir peri masalı. Hangi yüzle!*" (Bagatır, 2019: 38). Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi kalkınma doğru bir yorumlamayla hedef haline getirilmediği takdirde tüm dünya ve insanlar için büyük tehdit arz etmektedir.

İnsanlık her ne kadar kalkınmanın sadece niceliksel olarak ele alınmasının ortaya çıkardığı olumsuz etkilerin farkına uzun zaman önce varmış olsa da kalkınmanın, sürdürülebilir kalkınmaya evrilmesi süreci uluslararası düzeyde özellikle de BM tarafından gerçekleştirilen konferanslar, zirveler ve raporlar neticesinde hayata geçmiştir. 1972 yılında Stockholm'de yapılan "BM İnsan Çevresi Konferansı", 1987 yılında "Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu" öncülüğünde hazırlanan "Brundtland Raporu", 1992 yılında Brezilya'da gerçekleşen "Çevre ve Kalkınma Konferansı" ve Rio Bildirisi, 2000 yılında gerçekleşen "BM Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi" ve Zirve neticesinde ortaya konan "Binyıl Kalkınma Hedefleri" söz konusu konferans ve belgelerden bazılarıdır (Keleş, 2019: 88; Kılıç, 2012:

203; Aksu, 2011: 14; Akyıldız, 2011: 41). Uluslararası düzeyde ortaya çıkan “sürdürülebilir kalkınma” konusundaki yeni eğilim ulusların bu çerçevede politikalar geliştirmesini ve planlar yapmasını zorunlu kılmıştır.

2015 yılına gelindiğinde ise karşımıza “dünya liderleri” tarafından ortaya konulan 17 sürdürülebilir kalkınma hedefi çıkmaktadır. Bu hedefler, “Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” adıyla anılmaktadır. Hedeflerin, yoksulluk ve iklim kriziyle mücadele etmek ile eşitlik ve adaleti tesis etmek için geliştirilmiş olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu hedefler: “Yoksulluğa son, açlığa son, sağlık ve kaliteli yaşam, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su ve sanitasyon, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi, yenilikçilik ve alt yapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, sorumlu üretim ve tüketim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış, adalet ve güçlü kurumlar, amaçlar için ortaklıklar” olarak sıralanmaktadır (URL1). Bu amaçlar özellikle de alt başlıkları ile birlikte ele alındıklarında bazılarının dolaylı ve bazılarının da doğrudan dezavantajlı gruplara ve özellikle de kadınlara odaklandığı görülmektedir. Örneğin, iklim krizi konusuna bakıldığında bu sorundan etkilenen grupların başında kadınların ve çocukların geldiği bilinmektedir. Bu şekilde bakıldığında sürdürülebilir kalkınma hedefleri içinde dezavantajlı bir grup olarak kadınların önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Bu durum kadınların kamusal hizmetlere yeterince erişemedikleri, temel haklarını koruyamadıkları anlamına gelmektedir.

Kadınların haklara erişimde karşılaştıkları sorunlar, eril kamusal yaşam içinde kadınların maruz kaldıkları ayrımcılık ve bu durumların yol açtığı dezavantajlı olma hali bir takım BM belgelerine konu edilmiştir. Hatta bu durum BM içinde kurumsallaşmaya da yol açmıştır. Kısaca bu çerçeveye baktığımızda:

“Kadınların Yasal Statüsü Uzmanlar Komitesi”, 1937 yılında kadınların yasal konuları hakkında inceleme ve araştırma yapmak amacıyla kurulmuştur. Komitenin temel teşkil ettiği “Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu” ise

1945 yılında kadın ve erkek arasında hak eşitliğini sağlamak amacıyla kurulmuştur (Demir Sargut, 2021: 73). 1970'li yıllara kadar, kadının toplum sosyal ve çalışma yaşamı içindeki konumu, toplumsal cinsiyet temelinde değerlendirilmiş ve kadın, eş ve anne rolleri ile nitelendirilmiş; kamusal alanın ataerkil olduğu vurgusu yapılmıştır. 1970'lerde ise kadının kalkınmadaki rolünün ve kadınların ekonomik yaşamda teşvik edilmesinin önemini anlaşılmasıyla İkinci Kalkınma On Yılı'nın Uluslararası Kalkınma Stratejisi'nde kadınlar kalkınma için önemli bir unsur olarak vurgulanmıştır. Kadınların üreticilik rollerinin ve emeklerinin görmezden gelindiği takdirde kalkınmanın gerçekleşmeyeceği ve bu nedenle de kalkınma süreçlerine kadınların mutlaka dahil edilmesi gerektiği de belgede ifade bulmuştur (Özar, 2012: 300).

Kadınlara yönelik uluslararası düzeyde gerçekleşen ilk toplantı 1975 yılında BM bünyesinde gerçekleşen Birinci Dünya Kadın Konferansı olmuştur. Bu toplantı çerçevesinde ortaya çıkan "Dünya Eylem Planı", "eşitlik, kalkınma ve barış" hedeflerine odaklanmıştır (Alemdar ve Çetin, 2021: 40). Bu gelişmeyi takiben de 1975-1985 yılları "Kadın On Yılı" olarak kabul edilmiştir. Dünya Konferansı'nın akabinde 1979 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi" (CEDAW) de kadın haklarının korunması açısından en önemli sayılabilecek belgelerin başında gelmektedir. Berktaş (2018: 47) sözleşme ile "kadının insan haklarının özgüllüğünün tanınmış" olduğunu ifade etmektedir. CEDAW'ın ilanı sonrasında ise İkinci Dünya Kadın Konferansı Kopenhag'ta toplanmıştır. Konferans neticesinde kadınların toplumsal konularının iyileştirilmesi ve bu yönde yapılacak çalışmalarının geliştirilmesi konularına odaklanan "eylem planı" ortaya çıkmıştır (Alemdar ve Çetin, 2021: 41). Birinci ve İkinci Dünya Kadın Konferans'larında vurgulanan ve eylem planlarında da kendine yer bulan "kalkınmada kadın" yaklaşımı giderek yaygınlaşmış; 1985 yılında Kenya'nın başkentinde BM Kadın On Yılı'nın başarısının değerlendirilmesi ve gözden

geçirilmesi için Üçüncü Dünya Konferansı düzenlenmiştir. 157 ülkenin temsilcileri ile katılım gösterdiği konferansta kadının toplum içindeki konumunun geliştirilmesine yönelik stratejiler kabul edilmiştir. Üçüncü Dünya Konferansında alınan kararları üç grup altında toplamak mümkündür. Bunlar, “önlemler, kurucu ve yasal adımlar, sosyal ve siyasi katılımı ve karar almada eşitlik” olarak sıralanmaktadır (Alemdar ve Çetin, 2021: 42). 1995 yılında Pekin’de Dördüncü Dünya Kadın Konferansı toplanmıştır ve diğer konferanslar ile karşılaştırıldığında katılımı en yüksek olan konferans olmuştur. Konferansa 189 ülke delegeleriyle birlikte katılmış; toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi, kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması amaçları için gereken uluslararası taahhütler belirlenmiştir. Konferans’ta kadınların güçlendirilmesine ilişkin Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu yayınlanmıştır (Alemdar ve Çetin, 2021: 42). Her iki belgenin uygulanmasını sağlamak, kazanımlarını ve güçlüklerini ortaya koyabilmek için 2000 yılında “Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış” isimli “BM Genel Kurul Özel Oturumu” düzenlenmiştir. Oturum neticesinde ortaya çıkan belgede CEDAW’ın önemine değinilmiş, kadın haklarının korunması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için politikaların ve programların geliştirilmesinden söz edilmiştir (Demir Sargut, 2021: 75; BM, 2021).

Toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bir diğer uygulama ise, 2010 yılında Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN WOMEN)’nin kurulmasıdır. UN WOMEN; “Kadının İlerlemesi Birimi” (DAW), “Kadınların İlerlemesi İçin Araştırma ve Eğitim Enstitüsü” (INSTRAW), “Cinsiyet Sorunları ve Kadınların Gelişimi Konusunda Özel Danışma Ofisi” (OSAG) ve “Birleşmiş Milletler Kadınlar İçin Kalkınma Fonu” (UNIFEM) teşebbüslerini toplumsal cinsiyet eşitliği odak noktasıyla tek çatı altında toplamıştır (Demir Sargut, 2021: 75).

4. ARAŞTIRMA: TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARI VE KADIN

Yaşamları süresince bireyler “yaş, yetenek ve vatandaşlık gibi çeşitli” özellikleri nedeniyle dezavantajlı durumlarla karşılaşabilmekte; bu durum kimi zaman yaşam döngüsü boyunca değişim gösterebilmektedir. Bu bağlamda, hak temelli bir çerçeve içerisinde tasarlanan kalkınma programlarının temel amaçlarından biri dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşadıkları olumsuz durumları olumluya çevirebilmek, haklara diğerleri ile eşit düzeyde ulaşabilmesini sağlamaktır. “Dezavantajlı gruplar” olarak ifade edilen bireyleri geniş bir bakış açısıyla ele almak mümkündür. Bu grup içerisinde öncelikle akla gelenler engelliler, çocuklar, gençler, kadınlar ve yaşlılardır. Ayrıca, alan yazında, “kırsal kesimde yaşayan ve çalışanlar” ile “lezbiyen, gey, biseksüel, transgender, intersex (LGBTİ) bireyler, mülteciler/sığınmacılar, HIV/AIDS ve diğer kronik hastalıklarla mücadele edenler, yerli kabileler, kayıt dışı istihdam edilen ve güvencesiz olarak çalışan işçiler” de dezavantajlı gruplara mensup kişiler olarak sıralanmaktadır (Geyik, 2020: 53-54). Kadınlar cinsiyet temelli toplumsal ayrımcılık bağlamında yüklendikleri roller nedeniyle dezavantajlı gruplar içerisinde en ön sıralarda yer almaktadır. Devlet tarafından adı geçen grupların kollarılması ve bu gruplara yönelik pozitif ayrımcılık içeren uygulamaların geliştirilmesi “sosyal devlet” anlayışının gerçekleşmesi açısından çok önemlidir.

Çalışma, kalkınma planlarının içeriklerini “dezavantajlı gruplar içinde yer alan kadınlar” özelinde incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmanın evreni 1963 yılından bu yana yayımlanan kalkınma planlarıdır. Planlara, “Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı”na ait web sitesinden erişim sağlanmıştır. Bu doğrultuda “kadın” anahtar kelimesi ile yapılan taramada çalışma ile ilişkisi olmayan bağlamlar çıkarıldıktan sonra kalan kısımlar araştırma

konusu çerçevesinde incelenmiştir. Bulgular genel olarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967): Onbeş yıllık bir çerçeve planın ilk aşaması olarak nitelendirilen Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (Sevinç ve Kahraman, 2020: 93), sosyo-ekonomik hedeflere kuvvetli bir vurgu yapılmaktadır. Plan'da kadına ve kadın işgücüne toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında ayrıntılı yer verilmemiş olmakla birlikte; kadınların nüfus, sağlık ve eğitim konularında ele alındığı görülmüştür. Kadınların artan nüfus hızına bağlı olarak “önlenemeyen gebelik” gibi problemlerle karşılaştıkları ve bu problemleri bertaraf etmek için de sağlıksız yöntemlere başvurdukları ifade edilmiştir. Hatta bu çerçevede hayatını kaybeden kadın sayısının köylerde “12 bin” olduğu da belirtilmiştir (DPT, 1963: 69). Belgede nüfusu artırmaya yönelik olarak belirlenmiş eski nüfus politikasının dönem şartlarına uygun haline getirilmesi amacıyla güncellendiği belirtilmiştir. Yeni nüfus politikası “nüfus planlaması” şeklinde ifade bulmuştur (DPT, 1963: 73). Planın “kız teknik öğretim” başlığı altında yer alan kısmında ise “kadının eğitim imkanlarından yoksun olduğu” yerlere yönelik geliştirilecek öğretim tasarımlarından söz edilmiştir. Yine aynı başlık altında “kadınları yapılarına uygun mesleklere hazırlama” konusunun altı çizilmiştir. Metinde bu doğrultuda “öğretim programları”, “öğretim dalları” geliştirilmesi gerektiği söylene de “kadınların yapılarına uygun” olan mesleklerin neler olduğu belirtilmemiştir (DPT, 1963: 460-461).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972): Bu planda da kadınlar bir önceki planda olduğu gibi nüfus, doğurganlık, eğitim durumu, okuryazarlık durumu gibi parametreler üzerinden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Planda kadınların doğurganlık çağındaki medeni hali, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş gibi etkenler ile birlikte ele alınmıştır (DPT, 1968: 50-51). Planda yer alan *eğitim politikaları* başlığı altında, kız sanat enstitülerinin ve kız teknik öğretiminin

“kadın işgücünü ekonominin talep ettiği yönde istihdam edilmek üzere yetiştirmek” amacıyla programlarını oluşturduğu belirtilmiştir. Söz konusu okulların plan döneminde de “yaygın eğitim ve sosyal faaliyetler yürüten merkezler” olacağı ifade edilmiştir (DPT, 1968: 167). Raporda yer alan “kız enstitülerinde anneleri çalışan, ana eğitiminden yoksun çocuklar için bakım imkânı sağlanacaktır” ifadesi kadınların sorunlarına hak temelli bir yaklaşım sunması açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir (DPT, 1968: 167). Planda ayrıca “yaygın eğitim programları” kapsamında gerçekleşen ve kadını “anne” ve “ev kadını” olarak ele alan “kadın eğitimi programları”nın önemine değinilmiştir (DPT, 1968: 180). Bu doğrultuda geliştirilecek “kadın eğitimi kampanyası” da planda yer verilen diğer bir konudur (DPT, 1968: 180). Planda istenmeyen gebeliklerin önüne geçmek için “80 bin” kadına “aile planlaması hizmeti” sunulduğundan söz edilmiştir (DPT, 1968: 227). 1972 yılına gelindiğinde yaklaşık 2 milyon kadına aile planlaması hizmetlerinin ulaştırılacağı planda yer alan hedefler arasında sıralanmıştır (DPT, 1968: 227).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977): Bu planda da kadınlar önceki Planlarda olduğu gibi, nüfus, doğurganlık ve işgücü gibi parametreler çerçevesinde incelenmiştir. Planda ilk olarak kadının sosyal ve ekonomik yaşamdaki konumunun farklılaşması “nüfus yapısındaki değişim” ile “nüfus artışındaki” yavaşlamaya bir etken olarak ele alınmıştır (DPT, 1973: 106). Planda “Türk Toplumunun Temel Sorunları” ana başlığı altında kadının eğitim seviyesinin artmasının onu tarım dışı alanlarda çalışmaya yönelteceği belirtilmiştir. Bu durum da farklı istihdam imkanlarının geliştirilmesi gereğini ortaya çıkaracaktır (DPT, 1973: 108). Belgede doğurganlık oranlarıyla ilişkisi bakımından 1960 yılında %80 olan evli kadın oranının 1970 yılında %71’e gerilediği belirtilmiştir (DPT, 1973: 644). 1963 yılında hazırlanmış olan ilk kalkınma planında kız enstitülerinin kurulma amaçları “kız öğrencileri iyi bir ev kadını olarak yetiştirmek” ve “kadınlar için uygun görülen mesleklere

hazırlanmalarını sağlamak” şeklinde ifade bulmuştur. Üçüncü Plan’da bu girişimin beklendiği kadar başarılı olmadığı belirtilmiştir (DPT, 1973: 750). Bunun yanı sıra öğrencilerini “ev kadınlığı ve annelik bilgileri” ile donatan kız enstitülerinin yerine öğrencilerini “çağdaş mesleklere” yönelten “kız meslek liselerinin” kurulacağı belirtilmiştir (DPT, 1973: 759). Planda söz konusu çağdaş mesleklerin neler olduğu açıklanmamıştır. Ancak bu durum yine de “toplumsal cinsiyete dayalı” ayrımcılıkla mücadele açısından önemli bir gelişme olarak yorumlanabilir. Ayrıca 1960 yılında %24,8 olarak belirlenmiş olan kadın okuma yazma oranının 1970 yılında %40,9 olarak belirlenmesi de önemli bir diğer gelişmedir (DPT, 1973: 773). Yine bu dönemde kadınların eğitime katkı sağlayacak uygulamalar olarak “pratik kız sanat okulları” ve “gezici köy kadın kursları” da önemli eğitim fırsatları olarak Plan’a yansımıştır (DPT, 1973: 778-779).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983): Plan döneminde, her ne kadar kadınlar arasında okuma yazma oranı yıllar içinde artış gösterse de Plan’da 1975 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 12-24 yaş arasında kadınlar için okuma-yazma düzeyinin erkeklere kıyasla daha düşük olduğu belirtilmiştir (DPT, 1979: 155).¹ 1980 yılındaki askeri müdahale ile Türkiye ekonomisi sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda dönüşüm yaşamış; tüm dünya ekonomilerini etkisi altına alan neo-liberal iktisat anlayışı Türkiye ekonomisinde de yansımaları bulmuştur. Ekonomik ilerlemenin sürekli ve istikrarlı olarak gerçekleştirilmesinin hedeflendiği plan döneminde (Çelik ve Çetiner, 2019: 128) kadın emeğinin ekonomik değeri anlaşılmış ve ilk kez kadınların işgücüne katılımlarından söz edilmiştir (DPT, 1979: 143). Planda çalışan annelerin çocuklarını bırakabilecekleri “gündüz bakımevleri” ihtiyaçlarından söz edilmiştir (DPT, 1979:

¹ 1975 yılı nüfus sayımına göre (25 ve daha yukarı yaşta nüfus) okuma yazma bilmeyen erkek sayısının 2366034, okuma yazma bilmeyen kadın sayısının 5255950 olduğu belirtilmiştir (TÜİK, 1975-2000).

462-143). Planda ayrıca kadınların doğum öncesi ve doğum sonrasında “özel bir beslenme” gereksiniminde olduğu ve bu durumun dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir (DPT, 1979: 462). Ancak, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin gerçekleşmesi planın başarısında diğer bir ifadeyle başarısızlığında etkili olmuştur.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989): Beşinci Kalkınma planında kadınlar konusunda öncelikle artan “kreş ve gündüz evleri” ihtiyacına değinilmiştir. Sanayileşmenin, toplumsal ve ekonomik değişimin kadınların çalışma hayatına olan katılımlarını artırdığından ve bu doğrultuda planlama döneminde kreş ve gündüz bakımevlerine yönelik kapasite ve sayı artırımına gidileceğinden söz edilmiştir (DPT, 1985: 156). Ayrıca planda kadın işgücünün emeklilik yaşının 50’ye yükseltileceği belirtilmiştir (DPT, 1985: 154). Kadınlar daha önceki planlardaki gibi aile ve ana-çocuk sağlığı çerçevesinde de ele alınmıştır. Bu bağlamda ailenin eğitilmesi, ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi gibi konular Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında değinilen konular arasında yer almıştır (DPT, 1985: 125).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994): AB’ye tam üyelik hedefine ilk defa vurgu yapılan Plan’da kadınlar “Sosyal Hedef, İlke ve Politikalar” ana başlığı, “Beşerî Kaynaklar” alt başlığı ve “aile-kadın-çocuk” maddesi altında kendine yer bulmuştur (DPT, 1990: VII). Sözü geçen başlık altında kadınların eğitim düzeylerinin artırılması ve meslek edinmeye yönelik fırsatlardan daha fazla faydalanarak “tarım dışı sektörlerde” çalışmaları amacıyla önlemlerin alınacağından söz edilmiştir (DPT, 1990: 287). Çalışma hayatına katılan kadınlar için uygulama kaynaklı sorunların önlenmesi için çalışmalar yapılacağı ve “çocuk bakım imkanlarının” da geliştirileceği ifade edilmiştir (DPT, 1990: 287). Bu bağlamda söz konusu planda kadın ve çocuğun korunması ile eğitilmesi konularına önem verildiğini ve kadınların işgücü piyasasına dahil edilmesi ile

kadın çalışan sayısının artırılmasının amaçlandığını ifade etmek mümkündür. Buna karşın Planda “toplumda kadının yeri” başlığı altında kadınlara yönelik eğitim, sağlık ve istihdam alanlarındaki problemlerin devam ettiğinin belirtildiği de not edilmelidir (DPT, 1990: 341). Bu sorunlarla mücadele için tedbirlerin alınacağı belirtilmiş ve kadın istihdamını artırmak amacıyla çalışmaların yapılacağı dile getirilmiştir (DPT, 1990: 353-354).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000): Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında “kadın haklarının” öneminin anlaşılmış olduğu ve kalkınmanın gerçekleşmesinde kadınların eğitiminin önemli bir rolü olduğunun fark edildiği dile getirilmiştir (DPT, 1996: 4). Bu durumun Yedinci Kalkınma Planını diğer planlardan ayıran en temel özellik olduğu ifade edilebilir. Planda, sanayileşme ve kentleşmenin aile yapısında değişimlere neden olduğu vurgulanmakta ve bu bağlamda meydana gelen değişimlerin ailenin geleneksel işlevlerini de etkilediği dile getirilmektedir. Değişimlerin yol açtığı olumsuz etkiler karşısında ailenin desteklenmesi ve “kalkınma ile artan refahtan aldığı payın artırılmasını sağlayacak tedbirlerin alınması” gerektiği vurgulanmaktadır (DPT, 1996: 35). Bu bağlamda kadınların “eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal güvenlik alanları ile ilgili göstergelerinin iyileştirilmesi”, eşitlik prensibinin yasal güvence altına alınması, toplumda kadının pozisyonunun yükseltilmesi gibi konularda gelişme kaydedilmesi gerektiği söylenmiştir (DPT, 1996: 13). Planda, diğer planlardan farklı olarak kadın olgusu “Nüfus ve Aile Planlaması” ana başlığı, “kadın” alt başlığı altında ele alınmıştır. Bu bölümde kadınların, “eşit statüde bireyler olarak” toplumsal yaşama dahil olmaları gerektiği vurgulanmış ve kadınların aynı zamanda da temel haklar olarak sıralanabilecek eğitim, sağlık, çalışma ve sosyal güvenlik gibi alanlardaki konumlarının iyileştirilmesi amacıyla düzenlemelere gidileceği belirtilmiştir (DPT, 1996: 38). Bu bölümde ayrıca “Türk kadınının toplum içindeki yerini olumsuz olarak etkileyen” konuların ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yürütüleceği ifade edilmiş, ancak sözü geçen

konuların neler olduğu belirtilmemiştir. Yine aynı bölümde eğitime ağırlık verilerek hem toplum lehine hem de kadınlar lehine toplumsal refahın artırılmasının hedeflendiği dile getirilmiştir (DPT, 1996: 38). Planda ayrıca kadın hakları ve kadın-erkek eşitliği bağlamında yasal mevzuatın düzenlenmesi konusunda da önemli adımlar atılacağı ifade edilmiştir. Örneğin “ikametgâh, aile reisliği, soyadı, evlilik birliğinin temsili, husumet ehliyeti, evlilik yaşı, mal rejimi” gibi Türk Medeni Kanunu kapsamına giren konuların yanı sıra, “Ceza ve Vergi Kanunlarında” yer alan ve kadın erkek eşitliği prensibine zarar veren maddelerde de düzenleme yapılacağı belirtmiştir (DPT, 1996: 40). Planda kadınların istihdamına yönelik paylaşılan verilerin de çalışma açısından not edilmesi gerekmektedir. Buna göre planda tarım sektöründe çalışan “ücretsiz aile işçilerinin” %80’inin kadın olduğu ifade edilirken kent düzeyinde kadınların istihdam edilme oranının ise %17 olduğu belirtilmiştir (DPT, 1996: 50).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005): Söz konusu planda kadın konusu “Sosyal ve Ekonomik Sektörlerle İlgili Gelişme ve Hedef Politikaları” ana başlığı ve “Kadın, Aile ve Çocuk” alt başlığı altında kendine yer bulmuştur. Bu kalkınma döneminde ülkenin coğrafi özellikleri ve kültürü nedeniyle kadınların görece ihmal edildiği bölgelerde kadınların bilgilerini ve kabiliyetlerini geliştirecek mesleki eğitim kurslarının önemi vurgulanmıştır (DPT, 2001: 62-64). Bu kapsamda kadının kalkınmaya katılımını sağlamak ve kadınlara eğitim imkânı sunmak adına Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) kurulmuş olduğu ifade edilmiştir (DPT, 2001: 65). Planda “kadın” başlığı altında Medeni Kanun’da yapılan bir değişiklikten söz edilmiştir. Yapılan değişiklik ile kadınların evlenmeden önceki soyadlarını taşımaları bir hak olarak tanınır hale gelmiştir. Bu gelişmenin kadın hakları açısından önemli bir kazanım olduğu dile getirilebilir. Yine “Gelir Vergisi Kanunu” çerçevesinde yapılan değişiklik neticesinde de kadınlara “ayrı bir şekilde gelir vergisi mükellefi” olma hakkı tanınmıştır. Planda ayrıca kadınlara dönük hizmet sunmaları için bazı valiliklerde

“Kadının Statüsü Birimleri” oluşturulduğu belirtilmiştir (DPT, 2001: 93-94). Bu gelişmeler doğrultusunda kadınların toplumsal statülerinin iyileştirilmesi; kadınlara fırsat eşitliği sağlanması ve kadınların eğitim, sağlık, siyasal katılma gibi temel haklara erişimlerinin geliştirilmesi Plan’da yer verilen amaçlar arasında kendisine yer bulmuştur (DPT, 2001: 94). Plan döneminde, o dönemki ismi ile İş ve İşçi Bulma Genel Müdürlüğü’nce “İstihdam Eğitim Projesi” yürütülmüş, proje kapsamında kadın istihdamının mümkün olduğu meslek alanları araştırılarak kadınların bu alanlara ilişkin eğitimleri almaları sağlanmıştır. Böylece kadın istihdamına fırsat sunulmuştur (DPT, 2001: 93). Planda, kadınların eğitimi konusuna da yer verilmiş, kadınlar arasında okuryazarlık oranının artırılması için projeler yapılması amaçlar arasında yer almıştır (DPT, 2001: 94). Plan döneminde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde “Çok Amaçlı Toplum Merkezleri” kurularak kadının statüsünün yükseltilmesi ve kalkınma süreçlerine uyumu hedeflenmiştir. Bu hedef kapsamında 1998 yılında “Ulusal Strateji Planı” oluşturulmuş ve on üç il valiliğine bağlı “Kadının Statüsü Birimleri” kurulmuştur (Yumuş, 2011: 89).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013): Önceki plan döneminde dezavantajlı grupların ve özellikle kadının istihdamını sağlamada önemli bir araç olarak görülen “aktif istihdam politikaları”na Dokuzuncu Kalkınma Planında da yer verilmiştir. Bu bağlamda istihdam garantili eğitim uygulamaları ile girişimcilik temelli eğitimler üzerinde durulmuş; kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik bir takım kurumsal önlemler de alınmıştır (Soysal, 2010: 96). Planda Avrupa Birliği (AB) ortalamaları ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilen istihdam oranının AB ortalamasının altında kalmasının nedeni “kadınların işgücüne ve istihdama yeterince katılamaması” olarak ifade edilmiştir (DPT, 2007: 39-37). Plan’da yine önceki dönemlerdeki gibi kadınların okuryazarlık oranının erkek okuryazarlık oranının altında kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca köyden kente göçen kadınların “sosyal baskı”, “yoksulluk” ve “sosyal dışlanma” riskleriyle karşı

karşıya kaldığı da planda değinilen kadınlara yönelik sorunlar arasında yer almaktadır (DPT, 2007: 43). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında üzerinde durulan farklı bir diğer sorun ise ülkede daha çok kadınların ve çocukların karşılaştığı şiddet sorunudur. Planda şiddet ve istismarla mücadele etmek için bilinçlendirici çalışmaların devamının önemi vurgulanmıştır (DPT, 2007: 43). Kadınların karar alma süreçlerine katılımlarındaki yetersizlik ve eksik temsiliyetleri de Plan'da yer alan konular arasındadır (DPT, 2007: 43). Planda kadınların işgücü piyasasında engellere maruz kaldıkları belirtilmiş ve bu durumun önlenmesi için fırsat eşitliğinin sağlanması ve kadınların çocuk ile diğer bakım hizmetlerine ulaşmalarının kolaylaştırılması gerektiği ifade edilmiştir (DPT, 2007: 84).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018): Bu planda kadın konusu "Planın Hedefleri ve Politikaları" ana başlığı, "Aile ve Kadın" alt başlığı altında ele alınmıştır. Planda "kadına yönelik pozitif ayrımcılık" prensibinin Anayasaya eklenmiş olduğundan ve "TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu" oluşturulmuş olduğundan söz edilmiştir. Planda kadın ve erkek arasında fırsat eşitliği prensibinin sağlanması amacıyla kadınların temel haklara erişimleri konusunda halen düzenleme ihtiyacı olduğunun altı çizilmiştir. Planda ayrıca kadınların toplum yaşamındaki statülerinin güçlendirilmesi ve "aile kurumunun" korunması "toplumsal cinsiyet eşitliği" bağlamında temel amaç olarak yer almıştır. Bu amaca erişimde kadınların eğitim düzeylerinin, katılımlarının ve istihdamlarının artırılması temel politika olarak belirlenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 40-41). Doğurganlığı artırmak amacıyla "kadınlara yönelik iş" ve "çalışanlar için doğuma bağlı izin ve haklar" konusunda düzenlemelerin yapılacağı yine bu doğrultuda "esnek çalışma imkanları" ile "kreşlerin teşvik edileceği" de bu planda yer alan politikalar arasında yer almıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 50).

On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023): Bu planda kadın konusu “Planın Hedefleri ve Politikaları”, “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum” başlıkları, “kadın” alt başlığı altında yer almıştır. Plan döneminde kadınların “kayıt dışı”, “ücretsiz aile işçiliği” statüsünde ve düşük nitelikli işlerde erkeklerden daha düşük ücretlerle istihdam edilmeye devam edildiği tespit edilmiştir. (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 8). Küreselleşmenin yol açtığı gelişmelerin özellikle kırılgan grupları etkilediği ifade edilen Plan’da bu durumdan etkilenen kadınların piyasa taleplerine uygun şekilde güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 12). Kadın çiftçilere yönelik “tarımsal becerinin geliştirilmesi” konusunda eğitimler düzenleneceği ve Kadın kooperatiflerine destek sağlanacağı bu Planda sözü geçen diğer düzenlemelerdir (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 92-103). On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında toplumun güçlenmesinin kadının güçlenmesine bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda eğitim hakkının korunması, kadınların toplumsal yaşama katılımlarının geliştirilmesi ve kadının toplumsal konumunun iyileştirilmesi için gerekli düzenlemelerin gerçekleştirileceği ifade edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 125). Planda, günümüz dünyasını etkisi altına alan ve yaşamın her alanında etkisini fazlasıyla hissettiren dijital dönüşüm karşısında kadının, özellikle işgücü piyasasında, çağın yeni mesleklerinde istihdamını sağlamanın önemi vurgulanmıştır. Bu kapsamda kadınlara sunulacak eğitimlerin söz konusu yeni mesleklere yönelik olmasına (kodlama, yazılım, programlama vb. alanlarda) dikkat çekilmiştir. Ayrıca kadın işgücünün bahse konu eğitimleri kapsayan alanlarda istihdamının iş-yaşam dengesinin sağlanmasına yardımcı olacağı da dile getirilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 132). Kadınların maruz kaldıkları ayrımcılığın önlenmesi, temel haklarına erişimlerinin sağlanması ve kadın ile erkekler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılacağı ve kadınların toplumsal yaşama katılımlarının “yerel” düzeyden başlayarak teşvik edileceği belirtilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 139). Bunların dışında kadınların “aktif siyasete” katılmaları, ekonomik

faaliyetler içinde bulunmaları, girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi, özel sektör ve kamu sektöründe “yönetim ve karar organları” düzeyinde görev almaları için teşvik edilmeleri de Plan’da yer alan hedefler arasında sıralanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 140). Yine ülkemizde önemli bir gündem teşkil eden ve temel bir insan hakkı ihlali olan “kadına şiddet” konusu Plan’da ayrıca kendine yer bulmuştur. Bu doğrultuda “erken yaşta zorla evlilik”, “her türlü istismar” ve şiddet ile mücadele için farkındalık ve eğitim çalışmaları yapılacağı, “koruyucu ve önleyici” hizmetlerin geliştirileceği ifade edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 140). Kadınların medyada yer alan temsillerinin iyileştirilmesi için çalışmaların yapılacağı ve kadınlara yönelik “medya okuryazarlığı” ve “dijital okuryazarlık” eğitimlerinin gerçekleştirileceği de Plan’da yer alan diğer hedefler olmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2019: 141).

Ergil (1982)’in kalkınma planları çerçevesinde kadınlara yönelik politikaları incelediği “Üç Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kadınlara İlişkin Siyasalar” başlıklı çalışması kadın konusunun karşılaştırmalı tarihsel kıyaslamasını yapabilmek için oldukça önemli bir kaynaktır. Ergil, incelemiş olduğu ilk üç kalkınma planında temel hedefin “bireyler ve toplum açısından yaşama düzeyinin yükseltilmesi ve temel gereksinmelerinin karşılanması” olarak belirlenmiş olduğunu ve bu doğrultuda da kadın konusunun genel meseleler çerçevesinde ele alınmış olduğunu belirtmektedir. Ergil (1982: 199), bu nedenle “Türk kadını” için onun toplumsal konumunu geliştirecek “ayrıcılık” politikaların ve hedeflerin belirlenmemiş olduğunu ifade etmektedir. Yazar, nüfus planlamaları çerçevesinde kadınlara özellikle de onları doğrudan ilgilendiren konularda dolaylı olarak yaklaşım gösterildiğini; kadınların tarım sektöründe emeklerinin “bol bol ve acımasız bir şekilde” kullanıldığını; kadınların “iyi bir ev kadını” olarak yetiştirilmek istendiklerini; kadınların henüz “tarım işçisi olma durumundan” çıkamadıklarını; tarım işçilerinin güvenlik sistemi dışında kalmalarının en çok kadınları etkilediğini; ücretli çalışan kadınları için doğum ve emzirme ile kreş

konularında sorunların bulunduğunu dile getirmiştir (Ergil, 1982: 204-206-207-214-217). Mevcut çalışmada ise on bir kalkınma planı kadın özelinde incelenmiştir. Planlarda Ergil'in de üzerinde durduğu dönemlere benzer şekilde kadının istihdam, eğitim, nüfus planlaması çerçevesindeki konumu gibi sorunların devam ettiği görülmüştür. Altıncı Kalkınma Planıyla birlikte kadın konusu politikaların ve amaçların kapsamı dışında belirli başlıklar altında ele alınmaya başlanmıştır. Bu başlıklar ise yine kadını çocuk ve aile olgusuyla birlikte ele alan başlıklar olmuştur. Bu durum kadının sadece biyolojik cinsiyetiyle ele alındığını göstermekte ve kadının toplumdaki dezavantajlı konumunu belirginleştirmektedir. On birinci Kalkınma Planında kadın konusu ayrı ve tek başına bir başlık teşkil etmiştir. Bu planda önceki planlara kıyasla daha fazla kadını merkeze alan tespitlerin yapıldığı ve bu yönde politikaların ortaya konulduğu görülmüştür. Ancak bu durum kadının tamamen hak temelli bir bakış açısıyla ele alındığı şeklinde yorumlanamaz.

5. SONUÇ

En genel tanımlamasıyla toplumsal yaşamın, kurumsal işleyişlerin nitelikçe iyileştirilmesi olarak ifade edilen kalkınma kavramı, insan haklarının korunduğu bir sisteme işaret etmektedir. Bu iyileştirmenin sürekliliği sürdürülebilir olmasıyla mümkündür. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma hem bugünün hem de yarının insanların temel haklara erişimlerinin garantisi olarak değerlendirilmektedir. Sürdürülebilir kalkınmaya ve bu doğrultuda ortaya konulan hedeflere ulaşmanın yolu hak temelli sosyal politika uygulamalarından geçmektedir.

Kalkınmaya dair ulusal ve uluslararası nitelikteki belge ve raporlardan anlaşıldığı üzere, kalkınmanın temel unsurlarından biri kadındır. Ancak bu temel unsur, kalkınma planlarında araçsallaştırılarak indirgemeci bir yaklaşımla ele alınmıştır.

Kadının hak öznesi olduğu gözden kaçırılarak, kadın kalkınmaya ulaşmak için birtakım niteliklerle donatılması gereken bir meta olarak ele alınmıştır. Örneğin,

-Türkiye’de toplam nüfusun ve işgücünün önemli bir kısmını oluşturan kadın kalkınma planları içerisinde eğitim, sağlık, doğurganlık, aile içi şiddet, ayrımcılık ve istihdam konuları kapsamında ele alınmıştır. Hatta kadın ilk dönem Planlarda “iyi bir ev kadını” olarak ele alınmış ve kendisine uygun birtakım mesleklerin varlığından söz edilmiştir.

-Çocuk ve yaşlı bakım sorumluluğu aile içerisinde kadına yüklenen bir görev olarak vurgulanmıştır. On birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde dahi kadınların kayıt dışı, ücretsiz aile işçiliği statüsünde ve düşük nitelikli işlerde erkeklerden daha düşük ücretlerle istihdam edilmeye devam edildiği tespit edilmiştir.

-Planlarda kadının işgücü piyasasında ücretli emek olarak yer alamamış olduğu ve karar alma ile karar verme süreçlerinde gereğince temsil edilememiş olduğu ifade edilmesine karşın bu konularda etkin önlemler planlanmamıştır.

Bu ifade edilen sonuçların yanında kadına yönelik hak temelli birtakım uygulamaların gerçekleştirildiği de Planlar’da yer almıştır. Örneğin, kadınların evlenmeden önceki soyadlarını kullanabilmeli ile ilgili düzenlemeler, “kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık” ilkesinin yasal düzleme kavuşması ve parlamenter düzeyde kadın ve erkek eşitliği konusunda çalışacak bir komisyon oluşturulması bu gelişmeler arasında sıralanabilir.

Ancak bu gelişmeleri kadına yönelik geliştirilmiş hak temelli bir politika olarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Bu düzenlemeler; Plan’larda kullanılan dil, kadın konusunun yer aldığı başlıklar ve diğer konularla birlikte ele

alındığında hak temelli bir politika oluşturmak hedefi yerine kadının kalkınma amacına erişmek için nesneleştirildiği izlenimi oluşturmaktadır.

Özetle ifade etmek mümkündür ki, kadın sürdürülebilir kalkınmanın en önemli unsuru olmasına rağmen, Türkiye’de kalkınma planlarında yer alan düzenlemeler ve politika kararları; kadının erkek karşısındaki eşitsizliğini, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ayrımcılığını, kadının ücretsiz aile işçiliğine dayalı istihdamını, çocuk ve yaşlı bakım hizmetleri sağlayıcılığını ve doğurganlığını destekler niteliktedir. Bu nedenle toplumun kadına yüklemiş olduğu cinsiyetçi rollerin yıkılmasına, kadının hak ettiği, istihdam, eğitim, sağlık, siyasi katılıma erişmesine ve istismar ile şiddet konularında korunmasına yönelik yasal düzenlemelere ve hak temelli politika belgelerine ihtiyaç büyüktür.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksu, C. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre. Güney Ege Kalkınma Ajansı. 18.01.2022 tarihinde http://cevre.mf.duzce.edu.tr/Dokumanlar/cevre_mf/Dosyalar/S%C3%9CRD%C3%9CR%C3%9CLEB%C4%B0L%C4%B0R%20Kalk%C4%B1nma%20ve%20%C3%87evre.pdf adresinden alınmıştır.
- Akyıldız, F. (2011). “Binyıl Kalkınma Hedefleri, İnsan Hakları ve Demokrasi”. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(14), 39-61.
- Alemdar, Z. ve Çetin, E. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erişimde Normlar ve Standartlar, Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II. Ankara: CEİD Yayınları. 15.01.2022 tarihinde <https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/toplumsal-cinsiyet-esitligine-erisimde-normlar-ve-standartlarpdf.pdf> adresinden alınmıştır.
- Bagatır, B. (2019). “Greta’dan Sonra İklim Eyleminin Geleceği”, EKOIQ, Kasım-Aralık 2019. 12.02.2022 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_767233.pdf adresinden alınmıştır.
- Berktaş, F. (2018). Tarihin Cinsiyeti. İstanbul: Metis.
- BM, 2021: 5-9 Haziran 2000 tarihleri arasında NewYork’ta gerçekleştirilen “Kadın 2000: 21.Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış” (PEKİN+5) BAŞLIKLILIK Birleşmiş Milletler Genel Kurul Özel Oturumunun Hazırlık Dönemi ve Sonuçları Hakkında Bilgi Notu. 15.12.2021 tarihinde https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=279 adresinden alınmıştır.

- Çelik, O. ve Çetiner, S. (2019). "Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Planları ve Kalkınma Planlarındaki Söylem Değişiklikleri", *International Journal of Economics, Politics, Humanities and Social Sciences*, 2(3), 121-131.
- Demir Sargut, B. D. (2021). "Kalkınma Planları Kapsamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Kalkınma Planlarındaki Yerinin Analizi". *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (4), 71-82.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1963-1967.pdf adresinden alınmıştır.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/ikinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf adresinden alınmıştır.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Ucuncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1973-1977.pdf adresinden alınmıştır.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dorduncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1979-1983.pdf adresinden alınmıştır.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Besinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1985-1989.pdf adresinden alınmıştır.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1990). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf adresinden alınmıştır.

content/uploads/2021/12/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1990-1994.pdf adresinden alınmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1996). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1996-2000.pdf adresinden alınmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı, (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-2001-2005.pdf adresinden alınmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı, (2007). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dokuzuncu_Kalkinma_Planı-2007-2013.pdf adresinden alınmıştır.

Ergil, G. (1982). “Üç Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kadınlara İlişkin Siyasetler ve Dolaylı Sonuçları.” Türk Toplumunda Kadın (Ed.) N. Abadan Unat. İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 199-220.

Geyik, O. (2020). “Türkiye’de Dezavantajlı Gruplara Yönelik Yapılan Mali Yardımlar Üzerine Bir İnceleme”. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 20 (1), 52-66.

Kalkınma Bakanlığı, (2014). Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018). 12.02.2022 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf adresinden alınmıştır.

Kalkınma Bakanlığı, (2019). On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023). 12.02.2022 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/wp->

content/uploads/2021/12/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf
adresinden alınmıştır.

- Keleş, R. (2019). 100 Soruda Çevre Çevre Sorunları ve Çevre Politikası. İzmir: Yakın.
- Kılıç, S. (2012). "Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışının Ekonomik Boyutuna Ekolojik Bir Yaklaşım", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 47, 201-226.
- Kıral, B. (2020). "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi", Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 170-189.
- Özar, Ş. (2012). "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kadın Emegi ve İstihdamı Politikaları: Kadın Hareketi, Sendikalar, Devlet ve İşveren Kuruluşları". Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emegi. (Ed.) A. Makal ve G. Toksöz. Ankara: İmge. 223-255.
- Sevinç, İ. ve Kahraman, S. (2020). "Türk Kamu Yönetimi Açısından Kalkınma Planlarındaki Yönetimsel Reform Hedeflerinin İncelenmesi, (1963-2023)". PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (6), 90-112.
- Soysal, A. (2010). "Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi, 65 (1), 84-114.
- TÜİK, 1975-2000. Okuryazarlık ve Eğitim Durumuna Göre Nüfus. 31.10.2022 tarihinde
<https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=okuryazarlık%C4%B1k>
adresinden alınmıştır.
- URL1: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar. 19.01.2022 tarihinde
<https://www.kureselamaclar.org/> adresinden erişim sağlanmıştır.
- Yıldırım A., Şimşek H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 6. Baskı. Ankara: Seçkin.
- Yumuş, A. (2011). "Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları", Ankara

Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları. 02.11.2022 tarihinde

<https://www.aile.gov.tr/media/2528/akinyumus.pdf> adresinden alınmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The concepts of "development" and "sustainable development", which we see and hear frequently in economic, social and political writing and expression, have become more important today. In its most general definition, development can be expressed as the qualitative improvement of social life and institutional processes. The concept of development refers to a system in which human rights are protected, and the continuity of this system is only possible if it is "sustainable". In this context, sustainable development is considered as a guarantee of access to fundamental rights for both today's and tomorrow's people. "Sustainable development", which became popular in the 1990s, is considered as a development model. Sustainable development is one of the fields of study focused on by many international organizations. One of the organizations working on sustainable development is the United Nations (UN) Organization. Some of the sustainable development goals developed within the UN can be listed as "end poverty", "end hunger", "gender equality", "reducing inequalities" and "climate action". These targets seem to be directly or indirectly related to disadvantaged groups, especially women.

On the other hand, development plans are the documents that are prepared by the Ministry of Development and that include the standards that are targeted to be realized within the relevant period. In the development plans, the problems of the relevant period are specified and solutions for these problems are presented. In this direction, development plans show us both the problems specific to that period and how the public administration approached these problems. As a result, one of the main purposes of development plans designed within a rights-based framework is to meet the needs of disadvantaged groups, to turn negative situations into positive ones, and to ensure that they can access rights on an equal basis with others.

Method

In the study, document analysis, one of the qualitative research methods, was investigated using data collection technique. The document analysis technique is a systematic method used to examine and evaluate all documents.

The study aims to examine the contents of development plans specifically for women. The universe of the study is the development plans published since 1963. The plans were accessed from the website of the "Turkish Republic Presidency Strategy and Budget Department".

In this direction, the contexts that are not related to the study were removed in the search made with the keyword "women". Other parts were examined within the framework of the research topic. In this context, the main research questions of the study can be expressed as follows: How women are mentioned in development plans? What plans are being made to solve women's rights-based problems?

Findings (Results)

The issue of women was included in the Development Plans for the first time with the Seventh Five-Year Development Plan. In this document, the subject is discussed within the scope of the concept of gender. In the Seventh Five-Year Development Plan, it was stated that the importance of "women's rights" was understood. It was also stated that it was noticed that the education of women, plays an important role in the realization of development.

It has been observed that women were mostly dealt with within the framework of population, health and education issues in the 60 years covering the 1963-2023 period.

Although issues such as women's rights and equality between women and men and various legal regulations are mentioned in the plans, it cannot be said that these are sufficient to solve the problems regarding women. It has been stated that during the Eleventh Five-Year Development Plan period, which covers the years 2019-2023, women continue to be employed in unregistered, unpaid family workers and in low-qualified jobs with lower wages than men. Issues such as violence against women, early marriage, forced marriage at an early age are still issues that occupy the society.

Conclusion and Discussion

As a result of the examination, it has been seen that: Women, have been dealt with within the scope of education, health, fertility, domestic violence, discrimination and employment. Unfortunately, these contexts have not led to serious progress in solving the problems faced by women.

According to the information in the plans, women are exposed to discrimination in many ways. Women cannot participate in public life on an equal basis with men and cannot benefit from public services. In this case, women's access to their basic rights should be the main objective of development plans.

However, as a result of the analysis, it has been realized that women are seen as a goal to achieve development. Women were not addressed as a subject of rights in the plans